

Campsentelles, 13
2010

CENTRE D'ESTUDIS SANTFOSTENCS
AMICS DE CABANYES

La Guerra Civil al Maestrat (Benicarló)

LLUÍS BOSCH ROCA

I. La Guerra Civil

Al *Campsentelles 12* comentava el començament de la Guerra Civil i ara segueixo amb la guerra, però lluny de Barcelona. Al cap d'uns mesos d'iniciada varen començar a bombardejar la ciutat i com el blanc eren les indústries i nosaltres vivíem en un barri industrial, les bombes se sentien com si explotessin molt a prop nostre.

Els primers bombardejos foren per mar, el creuer Canarias va bombardejar el barri de Poblenou de Barcelona i això va durar una bona temporada; després ja vingueren els avions i davant d'això els meus pares decidiren dur-me al poble. Com ja dic al *Campsentelles 12*, jo era l'únic català de la família. Així doncs a l'estiu del 1937 la meva mare i jo pujàrem al tren i cap a Benicarló.

Els bombardejos a Barcelona van continuar i cada vegada amb més intensitat. Els més sagnants foren els de març de 1938 que segaren moltes vides. Per primera vegada una ciutat oberta era objecte d'uns bombardejos aeris tan sistemàtics i tan generalitzats que perseguien, no

la destrucció d'objectius militars sinó la terrorització de la població civil. Des de les deu del vespre del dia 16 de març fins a les quatre del dia 19 els barcelonins varen haver de suportar 13 raids aeris que van deixar una estela de quasi un miler de morts i destruccions tan espectaculars com la de la cruïlla de la Gran Via-Balmes. Aquests no van ser els únics bombardejos patits per la ciutat, però van ser els més salvatges. Tant, que varen merèixer l'única protesta oficiosa del Vaticà prop del general Franco, que com és de suposar, no en va fer gens de cas. Tot això que he contat dels bombardejos ho he tret d'uns retalls del diari *Avui* del 17 d'octubre del 1998.

La meva estada a Benicarló va ser de 22 mesos, sense veure cap vegada la meva família, que es va quedar a Barcelona i només rebent una carta molt de tard en tard.

A partir d'ara aquesta explicació intentaré que sigui amb la parla dels habitants de Benicarló, que és molt semblant a la de les regions catalanes del Montsià i Baix Ebre i a les valencianes del Maestrat. L'estudi etimològic de la parla dels benicarlandos dels anys de la Guerra Civil (finals del 1936 fins a mitjans del 1939, que va ser el temps que vaig viure allí) demostra que era molt local i amb diferències respecte als pobles del seu entorn. En aquest apartat de l'adolescència viscut a Benicarló procuraré tant com pugui reproduir els mots locals de la gent del poble.

II. El despertar

Arri matxo, collons! Estava endormiscat, entre somnis i al sentir aquell crit de veu forta d'home, vaig eixorir-me un poquet.

--¡Xica, agarra la granera¹ i agrana² lo parral! ¡Mou-te!

Me va despertar del tot sentir la veu de la dona, que no era pas la de la meua mare. ¿Què feia jo en un llit que no era el meu i en una habitació que no coneixia? S'obrí la porta poc a poquet i va aparèixer una dona palplantada al llindar de la porta amb els braços en gerra.

1.- Escombra.

2.- Escombrar.

--¡Xe! ¿no penses alçar-te avui? ¡Ja fa estona que ha eixit lo sol i tens l'esmorzar a taula! –va dir, donà mitja volta i se'n va anar.

Mentre em vestia anava recordant, aquella dona era la tia Felipa i jo estava al poble.

Estàvem a la sènia i des de l'habitació sentia cada matí el cloquejar i l'escatinyar de les gallines, el grunyir dels porcs, el belar de les ovelles i cabres i els lladrucs del gos, que demanaven el primer menjar del dia. També el grinyolar de la sínia i el soroll de l'aigua que deixaven caure els catúfols que feia girar lo matxo lligat a la sínia, amb els ulls tapats, hores i hores donant voltes sense parar i, naturalment, com t'he dit al començament, els crits del tio Jaumet al matxo quan estava llaurant.

La sènia estava a propet del poble, cosa d'un o d'un i mig quilòmetres i lo carro era l'únic mitjà de locomoció i com els meus tios tenien una casa al poble i tots els afers de compres i vendes s'havien de fer allí, cada dia junien lo matxo al carro, una o més vegaes per endur-se o portar coses que s'havien de vendre i d'altres que es compraven.

Vaig anar-me'n acostumant a la nova família, el tio Jaumet, la tia Felipa, germana de la meua mare, i les dos cosines, Felipa i Dolores. Tenien dos fills més, Antonio i Jaumet, tots dos al front; lo primer l'Antonio, estava casat i tenien dos xiquets i des que se'n va anar a la guerra no varen tenir notícies d'ell, diuen que va morir al front en combat; en Jaumet era solter i va tornar en acabar-se la guerra.

Vaig estar-me vint-i-dos mesos sense vore los meus pares ni germanes fins un cop acabada la guerra. Aprengué les faenes de l'horta, a fer de llaurador i me vaig acostumar a parlar com ells. A l'estiu vivíem a la sènia i tots treballàvem, lo tio, la tia, les cosines i jo, plantant, collint, regant, birbant, llaurant, segant, donant de menjar als animals, etc.

A l'hivern vivíem a la casa del poble i cada dia los homes (lo tio i jo) anàvem a la sènia i a vegaes, quan no havia massa faena a l'hort, anàvem a llaurar, un dia a la vinya, un altre als ametlers, als garrofers o a les oliveres.

Al principi només me fien regar però poc a poquet vaig anar fent quasi de tot i varen començar a eixir-me butllofes a les mans, però amb el temps se'm va endurir la pell i ja no me'n tornaren a eixir.

A la sènia del darrere de la que jo estava vivia un xic un any més gran que jo, anomenat Fonsa i tenia dos germanes; a la sènia del costat una xiqueta de nom Tresa, de la mateixa edat que Fonsa, i tenia dos germanes i un germà, tots més grans.

La Tresa, en Fonsa i jo mos feren molt amics i quan la faena ens ho permetia jugàvem i parlàvem. Les meves cosines i les germanes de Fonsa i Tresa ja eren fadrines i venien xics d'altres sènies a fer-les l'aleta.

En Fonsa era més espavilat que jo i les nostres converses ja tractaven més sobre les xiques que de cap altre tema i les miràvem amb més interès que antes.

La Tresa també anava fent lo canvi i ja se li marcaven les formes i quan estàvem junts me la mirava amb molta més atenció i ella se n'adonava i adoptava postures que ressaltaven els seus encants. Aixines vam entrar en l'adolescència mentres la guerra continuava.

Un dia, sense esperar-lo ningú, vàrem sentir roïdo d'avions que venien de la mar i al ser damunt lo poble varen descarregar les bombes a la carretera general i a l'estació. Segons la gent, a l'estació havien vagonets carregats d'armament i per la carretera passaven camions transportant material de guerra.

III. Vivències

Los bombardejos sovintejaren i la gent s'atemorí i s'ajuntaren de quatre o cinc sènies a fer un refugi i entre lo tio Jaumet, los pares de Fonsa, los de Tresa i dos o tres més ne varen començar i acabar un per a una vintena de persones i cada volta que oïem los avions corríem al refugi i d'eixa manera coneguèrem la guerra.

Un dia, per la tardor, un cop collides les ametles, lo tio Jaumet i jo vàrem anar a llaurar los ametllers. Teníem a la sènia dos matxos, un de vell que lo tenien de molts anys i que tenia una cama vuit o deu centímetres més curta

que les altres amb una ferradura especial que duïa un suplement forjat com un segon peu. L'altre matxo era jove i feia poc temps que lo tenien; carregàrem l'arada al carro i una rella de recanvi, pa, xulles³ i vi, vàrem junyir lo matxo jove al carro i lo vell lligat pel cabestre al darrere de la barana del carro.

Antes d'aplegar als ametllers passàrem per un aljub⁴ i omplírem lo cantir i un poal d'aigua. Aplegats al lloc, desenganxàrem lo matxo jove del carro i li posàrem l'arada, al vell lo deixàrem sol perquè pasturava al seu gust. Lo tio va posar-se a llaurar i jo a córrer per allí i a recollir branques seques dels arbres per fer foc per coure lo dinar i uns branquillons verds i llargs per posar en un extrem un tros de cansalada que acostava a la flama i quan gotejava lo greix lo premia entre dos llesques de pa i repetíem l'operació fins que lo pa quedara ben empapat i la cansalada cuïta, això era lo nostre dinar sempre que anàvem a llaurar, tant si eren los ametllers, la vinya, los garrofers o les oliveres.

Mentres per la sènia la Tresa i jo mos anàvem veient sovint i un dia a la sènia dels seus pares, parlàvem al parral i de cop i volta la vaig veure diferent de les altres vegades, no com una xiqueta sinó com una fadrina i ella amb posat sorneguer i un somriure a penes marcat i uns ulls amb una brillantor que no l'havia vist mai, balancejant-se satisfeta com si volgués mostrar-me els seus pits, que eren encara petitons però ben abultadets per sobre de la roba. De cop i volta, sense ni tan sols pensar-lo, li vaig posar la mà damunt un pit; tot seguit ella va agafar-me la mà però sense fer cap esforç perquè jo la tragués, mos vàrem estar mirant sense dir-nos res. De sobte va besar-me a la galta i se'n va anar corrents a dintre ca seva.

Me'n vaig anar a la sènia dels meus tios, que estava a un centenar de metros; semblava com si els àngels me portaren, me va aparèixer estar al cel. Aquell primer bes d'una xiqueta m'omplí de felicitat i durant uns dies vaig estar embadalit com un passarell. No recordo gens que aquest fet es tornés a repetir, tot i que la Tresa i jo mos varen continuar trobant moltes altres vegaes.

3.- Cansalades.

4.- Dipòsit tallat a la penya o fet d'obra i cobert de volta per a arreplegar l'aigua de la pluja.

IV. Pixumar

No totes les coses que me manaven m'agradaven però com les havia de fer algú, me tocava a mi. Una de les faenes que menos m'agradaven era traure los fems dels corrals i lo pitjor de tots los dels porcs, pos tot era una orinada. Los fems dels matxos i ovelles anaven al femer a acabar-se de podrir, però lo dels porcs, tan caldós, s'aprofitava per pixumar. Açò consistia en rentar la palla o canyots de la merda i pixats dels porcs. En una pala i una forca posàvem los fems d'un carretó i los abocaven a prop del rec i quan regàvem s'agarrava un grapat o almosta dels fems i en l'aigua del rec rentar-los per abonar la terra i aprofitar la palla o canyots ficant-los altre cop al corral. Lo dia que tocava traure fems o pixumar, per molt que me rentara, les mans i los peus me fien pudor tot lo dia.

V. Afollar nius

Un dia Fonsa i l'amic varen dir-me:

--Vols venir amb natros a afollar nius?

--Què és açò? --vaig preguntar.

--Agarrar los vileros⁵ del niu antes que arranquen lo vol.

Fonsa i l'altre amic tenien molta traça a enfilar-se als arbres per agarrar los pardalets del niu. Si eren massa xicotets los deixaven, només preniens els que estaven plomats, los posaven en una bossa i quan baixaven los mataven i aixines d'un arbre a un altre mentre jo m'estava a baix guardant-los.

Quan ne tenien prous mos lo repartíem i cadascú a ca seva los desplomaven i a mi, la tia Felipa o les cosines me'l guisaven i a vegades elles també ne menjaven. En vistes d'això vaig agarrar dos o tres catúfols⁶ vells i amb molta cura trencava la part del cul i quedava una abertura de

5.- Vilero o xarau és lo nom que donen alguns pobles del Baix Maestrat al pardal, segons lo *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana-Valenciana-Balear* de Joan Coromines.

6.- Recipients de la sínia que serveixen per treure l'aigua.

quatre o cinc centímetres, tapava la part de la boca en un tros de sac ben lligat i puixava i entre dos branques lo lligava ben fort.

Los vileros entraven a fer lo niu i quan los pollets ja estaven plomats los posava dins una gàbia penjada al costat del catúfol i los pares de la cria los alimentaven tres o quatre setmanes més i *entonces* los matava i desplomava, los guisaven i mos menjaven.

VI. La gran borratxera

Durant lo mes que fia que estava al poble, quasi tot girava entorn de la guerra, però a part d'uns quants bombardejos a llocs concrets com l'estació o la carretera general quan passava algun comboi o camions amb armament o soldats, la vida transcorria tranquil·la i normalment.

Va aplegar un dia que la gent començà a inquietar-se per les notícies que arribaven: lo front s'acostava a Benicarló, los feixistes avançaven i los republicans reculaven fins que lo dia 15 d'abril de 1938 les tropes franquistes entraren a Benicarló i a Vinaròs deixant Catalunya a un costat i València a l'altre. Com los soldats republicans no varen presentar oposició l'entrada dels "nacionals" fou pacífica i de seguida muntaren los campaments i en acabat tingueren festa.

A la sènia, on estava tota la família, les primeres mostres que havien arribat les tropes va ser al vore los moros que passaven per les sènies a vendre xocolata i sucre, d'altres plàtans i per últim uns que portaven anells, braçalets, collarets, arracaes, pintallavis, colònia, etc. Tot eren coses que no ne havien pel poble; de totes maneres los moros mos fien temor i no compràvem res. Dos o tres dies después Fonsa va venir a buscar-me i va dir-me: "Xe, anèmon al poble a vore los soldats i no tingues temor que a les persones no les fan cap mal". Vaig demanar permís als tios, no les va fer gens de gràcia però me deixarem anar. Tots dos a peu cap al poble i al arribar vàrem vore tot de moros venent xocolata i plàtans i soldats contents perquè lo comandament havia decidit descansar un temps *antes* de tornar a atacar i avançar cap a Catalunya i València.

Per celebrar-lo anaven en petits grups bevent, menjant i cantant i alguns grups ja anaven mig borratxos i alguns soldats quan mos vien mos allargaven la botella, plàtans i xocolata, dolços i beviem anís, vi, conyac, etc. Un grupet pujaven a un camió i mos invitaren a pujar: “Venid muchachos, vamos a Vinaròs”. Sense pensar-lo dues vegaes pujàrem al camió i durant lo viatge continuarem menjant i bevent. A Vinaròs varen seguir els soldats voltant pel poble i seguint-los les bromes i a la tornà no vaig poder pujar al camió, ja anava gat, me agarraven entre dos i me pujaren. A l’aplegar a Benicarló baixàrem i mos despedirem dels soldats i a peu fent camí cap a la sènia. Estàvem tots dos borratxos. Fonsa potser un poquet més que jo, mos aguantàvem d’un a l’altre per la carretera general camí de casa i ja s’havia fet fosc.

Al arribar al tombant per agarrar la carretera de carro que portava a les nostres sènies me vaig trobar a soles. A Fonsa no lo vaig veure enlloc. Seguí caminant i al arribar a la sènia no havia ningú i la porta de la casa tancada; volia entrar per gitar-me al llit perquè no me trobava bé; me vaig estirar al pedrís del parral i allí mateix vaig vomitar la xocolata, els plàtans i la beguda i m’adormí tot seguit.

Em despertaren uns crits dient-me que ja era hora d’alçar-me, me trobava estrany, dolent i en un malestar general, al obrir els ulls vaig adonar-me que estava dormint a la pallissa, que era un entresolat fet a la quadra del matxo i que era per guardar la palla i no recordava pas haver pujat allà. Vaig baixar-me amb penes i treballs per l’escala de gat, tenia molta set i caminava a tentines. Aquell dia lo tio me va fer treballar com cap dia des que vaig arribar i cada cos per tres anava a beure aigua ja que no calmava la set que tenia. Los tios i les cosines me contaren que en aplegar ells a la sènia i trobar-me dormint al pedrís i vore lo bassal a terra de tot lo lo que havia vomitat, saberem que estava borratxo com una sopa, m’agarraren entre dos o tres i me tiraren a la pallissa i allí estigué dormint tota la nit.

A Fonsa lo trobaren dormint a la cuneta de la carretera i que al vore’l allí tingueren un esglai pos se pensaven que estava mort. Des d’aquell dia mai més m’he tornat a emborratxar i sempre he tingut mesura al veure vi o licor.

VII. Lo retorn

Les tropes estacionades al poble i a Vinaròs se quedaren bastant de temps. Un escamot d'alemanys muntaren, a les Solades, un post de canons antiaeris, per si l'aviació republicana anava a bombardejar i un altre escamot, aquest d'italians, a Surrach; muntaren reflectors per il·luminar los avions i facilitar aixines la punteria als alemanys.

A les Solades tenien los tios un tros de terra de cultiu que plantaven o sembraven coses que no necessitaven massa dedicació com pataques, panís, etc. i com l'aigua del pou eixia salada i totes les sènies d'aquell indret regaven d'un pou de molt més amunt que venien l'aigua per regar i quan els tocava als tios, lo dia i l'hora anava algú, les cosines o jo, a fer-ho.

La guerra va acabar a l'abril de 1939. Vaig estar uns dos mesos sense cap notícia dels meus pares i ells tampoc de meues, que durant la separació mos cartejàvem cada un o dos mesos a través de la Creu Roja. Acabada la guerra va tardar a normalitzar-se tot altra volta pos per eixir de Barcelona tenien que demanar un salconduit i perquè te'l donaren tenies que dur un certificat de bona conducta, que donava lo capellà de la parròquia; un altre que no eres cap "rojo separatista" ni havies matat a ningú i eixe certificat te'l donava la policia i algun altre document més que no recordo, i tots eixos documents los va tenir que demanar ma mare per venir a buscar-me.

Era pel mes de maig quan vaig arribar a casa i als pocs dies complia los 14 anys i vaig entrar a treballar.

Lluís Bosch rep el premi de participant de més edat a la XIII Caminada celebrada el 23 de maig de 2010. (Foto: Lluís Bosch)

Comentaris a la XIII Caminada

Cada any la caminada ha sigut per dintre dels boscos de Sant Fost i Martorelles, muntanya amunt, muntanya avall per caminets i camins amb pedres i entrebancs.

El 23 de maig d'aquest any 2010 el Grup de Dones Hedera va organitzar, per al meu gust, la millor caminada popular visitant les rieres i boscos de Sant Fost. La primera sorpresa va ésser al començament, doncs la primera muntanya a pujar va ésser a la que tenen instal·lades les antenes de la TV i a la baixada pels camins on circulen els actors que fan el Pessebre.

La resta de la caminada ben senyalada i amb quatre controls, com cada any, i en arribar a la Plaça de la Vila ens donaren, com cada any, una bossa amb l'esmorzar i la samarreta i al final de tot el donatiu de més edat que havia fet el recorregut.

*Grup de Dones Hedera,
Agrupament Escolta Galzeran,
no defalliu i seguiu com ara
i feu cada any la Caminada gran.*